

„РЕЧЕНИЦА КОЈА ОБУХВАТА СВИЈЕТ” – ПЕДАГОГИЈА ЖЕНСКОГ И КЊИЖЕВНИ ОПУСИ МАРИЈЕ ЈАМБРИШАК, ЈАГОДЕ ТРУХЕЛКЕ И ДАНИЦЕ БАНДИЋ

Апстракт: У овом раду се на примеру опуса двеју хрватских учитељица и књижевница, Марије Јамбришак (1847–1937) и Јагоде Трухелке (1864–1957), и једне српске ауторке, Данице Бандић (1871–1950), такође књижевнице и учитељице, анализира утицај и улога занимања учитељице, тј. струковног профила, на књижевни дискурс ових ауторки. Трима ауторкама, поред чињенице да се све интелектуално обликују у епохи на прелазу векова, у друштву које је упорно пружало отпор уласку жена у професије и јавни простор, заједничке су још најмање две типолошке сродности – професионални статус и борба за право жене на јавни (плаћени) интелектуални рад, с једне стране – и изражавање књижевних аспирација у жанровима књижевности за децу и младе, с друге стране. Зато је циљ овог истраживања да преиспита да ли се и на које начине проблем струковног профила и друштвеног положаја учитељица, који се у књижевном тексту неретко очитује и као склоност ка одређеним мотивима, темама и приповедним конвенцијама, може разумети и као једна од кључних стратегија освајања ауторства *жена од њера* на прелазу из деветнаестог у двадесето столеће.

Кључне речи: Марија Јамбришак, Јагода Трухелка, Даница Бандић, књижевност за децу и младе, учитељице, *На домаћем оњишију*, народно просвећивање, национално ослобођење

Увод

Марија Јамбришак, учитељица Више дјевојачке школе у Загребу од 1874. до 1892. године, захваљујући чијем неуморном залагању је 1892. године отворен Женски лицеј у овом граду, прва државна средња школа за жене у Аустроугарској, те ауторка тротомне збирке портрета *Знамениите жене у њовјесџи и љричама* (1884, 1885, 1896), већ за живота уживала је уважавање и дивљење како у струци, тако и у широј јавности. Њена животна путања јесте својеврсно одступање од парадигме (само)оспоравања женског ауторства, посебно (ауто)биографског наратива учитељица-књижевница, јер је утемељен на афирмисању доприноса жена у историји и култури. Другим речима, уместо сумње у себе и страха од неразумевања или ниподаштавања (мушке) околине, на шта се често може наићи у женској књижевности, посебно у 19. и првој половини 20. века, Марија Јамбришак засновала је етичко-естетску концепцију препознавања и верификовања дистинктивних *женских* квалитета, која легитимитет црпи из себе саме, односно из властите способности да успостави алтернативни женски канон. Поменути збирку портрета, која обухвата историјске личности, попут Сапфо, Аспазije, кнегиње Милице, Катарине Франкопан или Анице Бошковић, јунакиње мита, као што су Антигона и Андромаха, ауторкине савременице – прву универзитетску професорку математике Софију Ковалевску, Жорж Санд

и чешку књижевницу и патриоткињу Божену Њемцову – те књижевне ликове попут Мајке Југовића – наградила је Матица хрватска. О томе колико је и како Јамбришак била прихваћена у просветним и интелектуалним круговима сведочи и *Сјоменица о осамдесетогодишњици рођења Марије Јамбришакове* (1927), у којој су своје прилоге објавиле две значајне ауторке, научнице и активисткиње женског покрета др Милица Богдановић и др Зденка Марковић, књижевнице Јагода Трухелка и Ивана Брлић Мажуранић и историчар филозофије др Зденко Вернић. У предговору Зденко Вернић емфатично и надахнуто говори о заслугама Марије Јамбришак:

Марија Јамбришакова може на дан славе своје задовољно гледати на свој прошли живот. Тај је живот био жртва народу и његову напретку, просвјети и слободи његовој. И та је жртва била благословена. Колико је била тешка зна свечарица. Колико је била благословена та жртва зна читав народ. И гдје год у најдаљим сеоцима ради скромна учитељица и просвјеђује најмлађе, гдје год у јавном животу великог града раде лијечнице, наставнице, умјетнице, књижевнице и остале јавне раднице, гдје год која радина жена проповиједа потребу даљег рада за женски покрет... гдје просвијећена мајка води дјецу племенитом циљу лакше и боље, сви ти морају да се сјете, да би сав народни живот био сиромашан и непотпун, да нема оне сарадње жена, која је нама данас сасвим природна, у којој је својим радом и својом личношћу у нас утрла стазе и дала смјернице Марија Јамбришакова (Vernić 1927: 3–4).

За историју женске књижевности посебно је важан податак да је Јамбришак била учитељица трима истакнутим хрватским књижевницама: Јагоди Трухелки, Зденки Марковић и Ивани Брлић Мажуранић, те да Марију Јамбришак, Јагodu Трухелку и Зденку Марковић¹ „повезује специфичан однос – однос ученице-учитељице који с временом прераста у равноправан колегијалан однос те у животну пријатељство” (Vatinčić 2008: 200). Јамбришак и Трухелка заједно су уредиле и прва два броја часописа *На домаћем ошњишту: листи за њородицу*, првог гласила хрватских учитељица. Овај месечник ће од другог годишта, с називом промењеним у *Домаће ошњиште*, уређивати Милка Погачић, Зденка Марковић и Зора Вернић. Но пре него што се посветимо метафорици *дома* и *ошњишта*, неопходној за разумевање једног модела женског ауторства на прелазу из 19. у 20. век, треба се за тренутак вратити речима Иване Брлић Мажуранић. Прва чланица Југославенске академије знаности и умјетности присећа се како је учитељица покушала да ученице приволи на то да својим речима, а не оним наученим из књига, опишују свет око себе. Ивана Брлић Мажуранић, с дозом пригодничарске сентименталности поводом осамдесетог рођендана Марије Јамбришак, али и врло прецизне метафорике, поентира, најпре цитирајући речи саме Марије Јамбришак: „Реченица је ријечима изражена мисао. Мисао обухваћа свијет; дакле, реченица обухваћа свијет”, па додаје – „Ти си ми полетом своје мисли показала пут далеко у неизмјерност. Ти си ме привела реченици, која обухваћа свијет” (Brlić Mažuranić

¹ Сведочанство о снажном интелектуалном утицају и целоживотној повезаности између Марије Јамбришак и Јагоде Трухелке, те Јагоде Трухелке и ње саме, Зденка Марковић изнела је у делу *Наши Лицеј. О шездесетогодишњици њејова осушћка* (1953).

1927: 37–38). На подједнако поетски начин, Трухелка у збирци писама о (само) образовању и одгоју под називом *У царсџву душе. Лисџови својој ученици* (1910), дочарава синергију ученице и учитељице: „Ти си ми била као зора румена, која се сваки дан помлађује, никада не угасне, не повене и вазда ме надахњује, све то чвршћом вјером и надом у коначну победу доброте и љепоте и у напредак. А ја сам теби била онај камен на који си стала пењући се по златним трацима зоре у све даље висине” (Трухелка s. a: 8). Спис *У царсџву душе*, приликом чије продаје је, по жељи ауторке, одвајано 6% од сваког примерка за Закладу за потпору сиромашних ученица, отвара се максимом, издавачким логом „Просвјетом роб к слободи”, где несумњиво оживљава исти резон на основу ког су Јамбришак и Трухелка као мото часописа *На домаћем оћњишћу* одредиле следећу мисао: „Од-гојмо се, а пак не бојмо се”. Не мање важно, ово дело ауторка је посветила „у захвални спомен својој незаборавној учитељици Магдалени Шрепел”. У већ поменутој *Сјоменици* налази се и кратка биографија Марије Јамбришак, коју је Трухелка саставила према аутобиографским белешкама своје учитељице из Женског лицеја. Упечатљив утисак оставља слика страшног сиромаштва – глади и смрзавања – које је Јамбришак искусила у жељи да се школује и да као „прва жена којој је дозвољено похађање Педагогијума у Бечу, а прве године и једина жена међу мушкарцима” (Simić 1979: s. p) стекне властито занимање. Тежак материјални положај, жилав културни и институционални отпор насупрот непоколебљиве воље и глади за знањем младе жене јесте парадигма коју налазимо и у аутобиографским текстовима српких учитељица, наставница-књижевница, као што су Станка Глишић, Ружица Петровић, Катарина Богдановић, Паулина Лебл Албала, о чему је писала Светлана Томић (2019). Такође, као што сведоче и примери Марије Јамбришак и Јагоде Трухелке, која је такође написала своју аутобиографију, жене у учитељској професији очито су биле склоне аутобиографском дискурсу. Даница Бандић, која почиње да објављује отприлике у исто време² када и Јагода Трухелка, на самом крају 19. столећа, међутим, није иза себе оставила аутобиографске записе. Но упоредно читање говора и чланака, пре свега у часопису *Женски свей*, и њеног богатог и разноврсног опуса књижевности за децу и младе, открива симболику и метафорику, те целокупност уметничког проседеа који се, као и у случају Марије Јамбришак и Јагоде Трухелке, јављају као одговор на фундаменталне изазове почетака женске еманципације. Међу њима се по опсегу и комплексности посебно издвајају питања *кулћивисања жена* тако да се оне формирају као просвећене, способне и самосталне личности, као и изазов помирења јавног, образовног и књижевног рада и породичног живота, пре свега, *йриродне женске улоге*, као што је мајчинство. Национално ослобођење и изградња националних држава јесу културно-историјски процеси који су условили да се о мајчинству размишља и говори као о *йозиву*, те је кључни изазов, за жене које су се бориле за право на рад и образовање, био указати не само на остваривост него и на комплементарност обе улоге. Тако се, на пример, у *Мајшеринској чийанци*

² Даница Бандић 1895. године објављује једночинку *Еманципована*, а у бази података часописа *Књиженство* као њен први ауторски рад региструје се чланак „Да и женске полажу професорске испите”, објављен у „листу за српску младеж” *Голуб*. Трухелка 1894. године објављује роман за младе *Тујомила*, а 1896. роман *Наша дјеца: йријовијейка за младе дјевојке*.

(1905), коју су приредили Петар Спасојевић и Јелена Спасић, публицисткиња и песникиња која је писала родољубиву поезију, у завршном делу који чине кратке биографије жена истакнутих у јавним професијама (Катарина Миловук, Драга Љочић, Јелена Димитријевић, учитељице Марија Големовић и Круна Аћимовић), истиче да је Круна Аћимовић професорски испит положила „као жена и мати”. *Мајтеринска читанка* добар је пример литературе која је артикулисала и неговала особено женско и не мање важно – матрилинеарно – знање неопходно за изградњу националне културе. Веза између еманципације жена, с једне стране, и *народној просвећивања* и националног ослобођења словенских народа пре Првог светског рата, с друге стране, јасно се види и из уредничке политике часописа *На домаћем оћнишћу*. У другом броју, последњем који су заједничким снагама уредиле Трухелка и Јамбришак, у рубрици „Дописи и домјенци из опћинства и уредништва” на писмо Аделе Милчиновић, која се жали да се „у нашим књигама и листовима писци често послужују фразом ’љубезна читатељице,’ поштована читатељице,’ а јадни канда не знаду, како је мален број оних женског пола које код нас штогод читају”, уреднице одговарају да ће њихов часопис инсистирати управо на томе да „успири жељу за нашу књигу” (2/1900: 52). Слично размишља и Даница Бандић, када каже да „многа и многа високо образована Српкиња и не зна, да постоји српска књижевност”, те наглашава да „не утиче жена само преко своје деце на просветни развитак свог народа. Својим душевним особинама утиче она на песнике, писце и уметнике, те у њој гледају узор свему, што је лепо” („Предавање гђе Данице Бандићке у Вел. Кикинди”, *Женски свећ*, 4/1902: 51). У овом раду покушаћу да докажем да је идеологија женског ауторства, те стратегија његовог остваривања у случају све три наведене ауторке настајала у пресеку разумевања традиције и религије (хришћанске митологије и фолклорног наслеђа), женског позвања и еманципације у оквиру учитељске професије и народног просвећивања, неопходног алата на путу изградње националне државе, као особених литерарних кодова и интерпретативних заједница. Такође, покушаћу и да одговорим на питањем због чега је укрштање ова три идејно-естетска система – хришћанске и фолклорне традиције, учитељског позива, схваћеног као процеса узајамног продоховљавања учитељице и ученице, и народног/националног просвећивања – нашло свој специфични књижевноисторијски израз у поучним жанровима књижевности за децу и младе. Не мање важно, указаћу и на разлике у идеологијама женског ауторства Марије Јамбришак и Јагоде Трухелке, с једне стране, и Данице Бандић, с друге. Штавише, настојаћу да покажем како различито разумевање ауторске позиције жене и борбе са властитим књижевним амбицијама, што су Јамбришак и Трухелка најчешће артикулисале кроз осмишљавање женске литерарне заједнице као утопије, а Даница Бандић, парадоксално, позиционирањем образоване жене примарно у функцију инспирације и подршке књижевницима, представља одговоре, с различитим предзнаком, на неретко непремостиве изазове и опасности којима су еманциповане жене у затвореним срединама биле изложене. Другим речима, идеологија и педагогија *женској* (полагаја, искуства, народног стваралаштва), као један од кључних слојева значења текста у делу Марије Јамбришак, Јагоде Трухелке и Данице Бандић, није пуки рефлекс њиховог учитељског позива, већ је последица испреплетаног деловања

сложених процеса модернизације, еманципације жене и угњетених јужнословенских народа, и ауторске саморефлексије. Интерпретација која овим књижевним опусима тако приступа, одустајући од потребе да се одређени књижевноисторијски феномени кодирају и фиксирају *само* у категоријама родних и професионалних идентитета, односно наглашавајући потребу за реконструкцијом одређених процеса како би се облици женског ауторства разумели као вишедимензионалне синтезе, пледира за „продубљивање нашег разумевања многоликости модерности и модернизма унутар српске културе почетком 20. века” (Свирчев 2017: 2).

Традиција у функцији еманципације

Иако је несумњиво тачно да „по први пут судјелујући у јавном животу, на тржишту рада и у грађанској култури, на начин незамислив само стољеће раније, грађанска жена почетком 20. стољећа доиста не осјећа нелагоду – она вјерује у напредак и вјерује у знаност” (Јакобовић Friбес 2007: 89), доминантна представа *еманциповане жене* и континуирано присутна потреба ауторки да се од друштвено презрених и осуђених конотација те слике оградe упућују на изванредан степен нелагоде, односно на наличје дубоко проживљене вере у напредак и нове могућности интелектуалног и професионалног остварења за жене. Тако Јагода Трухелка у једном од писама својој ученици каже: „Обично замишљају под еманципованом женом чељаде, мушкарачки одјевено, некад и невредно, које пуши и шиша косу, полази у гостионе и каване у погледу ћудоређа без стеге и запта” (Трухелка s. a: 328). У рубрици „Уз наше слике”, уредништво часописа *На домаћем оњишћу* коментарише управо једну такву слику, која носи индикативан наслов „Будућност”, на следећи начин:

У разним униформама с цигаретом у устима пролазе улицама еманциповане девојке поругљиво гледајући на пролазеће мушкарце. Погледом на будућност држимо да ова глоса није оправдана. Жена, имајући знање не ће се пошто пото удати и не ће посегнути за ким год, не ће сматрати брак врелом опскрбе, бират ће опрезније, слиједит ће нагон срца, а тиме ће завладати неки узвишени морал у обитељском животу (2/1900: 49).

Даница Бандић 1895. године објављује једночинку *Еманципована*, чији је заплет у потпуности изграђен на контрасту између антагонисткиње у панталонама и са цигаретом у руци као представе *лажне еманципације* и „добро одгојене” жене, протагонисткиње у чијем случају епитет *еманципована* значи садејство свих врлина (доброте, вредноће, одмерености) и могућности да, захваљујући образовању које је стекла, ако затреба, сама себе издржава. Комедије забуне рађа се из тога што ће будући свекар главне јунакиње Милеве, чувши да је она *еманципована*, њу заменити са антагонисткињом, која еманципацију, очито, фингира. И Милевин отац понавља гореизнет аргумент о слободи еманциповане жене да сама изабере мужа – „Ти треба да знаш да је моја кћи свршила економску школу с одличним успехом, па сад није стала да се уда, него може сама себе да издржава”

(Бандић 1923: 28). Овде такође вреди напоменути да је Борић, лик Милевиног вереника, један од пионирских приказа *еманципованог мушкарца* у српској књижевности (Томић 2014: 109). Остварење и верификација жена као јавних радница, интелектуалки и књижевница на прелазу из деветнаестог у двадесети век било је двоструко онемогућавано, не само културним отпором и предрасудама него и материјалним препрекама. Историчарка Јасмина Милановић у студији *Женско друштво (1875–1942)* објашњава:

Борба са укоренењем традицијом, која се косила са новим сазнањима била је поверена управо оним женама које су доносиле дах новог у заостале средине, а учитељице су у томе биле предводнице. (...) У ситуацији када је само 3% жена у Србији било писмено, поставља се питање како је часопис могао да утиче на углавном неписмене жене у унутрашњости. Ту се опет јављају учитељице као најважнија подршка не само Женском друштву већ и женама уопште (Милановић 2020: 283–286).

Започињући интерпретацију Трухелкиног епистоларног списка³ *У царству душе. Листови својој ученици*, Славица Јакобовић Фрибец указује на духовну делатност учитељица, која је била комплементарна њиховој, у дословном смислу, заштитној и потпорној улози у заједницама у којима су радиле – „Супротно раширеном стереотипу, учитељица у Трухелкино вријеме није само филантропска фигура с цртама брижности, скрби за друге или мајчинства које јој је у стварности законским целибатом било одузето. Она је у платоничком смислу битна карика у посредовању (врлине) знања као добробити заједнице” (Јакобовић Фрибец 2007: 86). У средишту тескобе која прати слику *еманциповане жене* и непријатељског односа јавности према женама у новим улогама и новим професијама, где се убрајају и учитељице и књижевнице, будући да је „свака жена која је тежила да пише у истим оквирима као и мушкарци одступала од те норме, а критички осврт на њен рад неизоставно је укључивао питање рода и меру у којој је њено дело садржавало оно што је конвенционално схватано као ’женска’ својства” (Hoksvort 2017: 111), стоји питање брака. Штавише, страх од уметничког дара жене, који се онда пројектује као презир према симболима мушких привилегија на женској особи – презир према женама с кратком косом, у удобној одећи, која пуши и иде у кафане – заправо је страх од абнормалних брачних избора, што значи и од трансгресивног, преступничког сексуалног морала. Током 1896. године у *Женском свешћу*, чија је Даница Бандић била дугогодишња сарадница,

³ У литератури ово дело Јагоде Трухелке најчешће се именује као *роман*, премда је реч о филозофским есејима у форми писма, са повременим реминисценцијама на однос између учитељице и ученице. Жанровско одређење овог текста као романа, иако он то *de facto* није, вероватно се прећутно ослања на књижевноисторијске увиде, попут оног Јелене Милинковић да је „роман ауторкама дао простор да жанрове које су интензивно практиковале и који су важни за женско стваралаштво, као што су различите форме интимистичког, епистоларног и аутобиографског дискурса, трансформишу тако што ће они постати део веће целине” (Милинковић 2021: 459). Међутим, субверзија Трухелкиног текста, који, кроз писма о женском (само)образовању и култивирању духа, доиста легитимише „потиснути приватни свијет женскога као женин јавни интерес” (Јакобовић Фрибец 2007: 89), чини се, утолико је већа, уколико му се призна жанровска самосвојност.

паралелно са фељтоном „Жена XX века”, који адресира неке од кључних изазова еманципације, излази и фељтон Софије Ковалељевске „Моје сећање на Жорж Елиотову”, који је превела Катарина Холец, потпредседница литерарног одбора *Домаћнице*, гласила Београдског женског друштва (Милановић 2020: 284). Ковалељевска, која саму себе доживљава као „неофита за женско питање”, а чији је научни успех у математици у то време доживљаван као померање граница не само друштвено него и биолошки замисливог, фасцинирана је талентом Џорџ Елиот, али не без ограда. Ограде се, очекивано, тичу атипичног приватног живота енглеске књижевнице:

Једна шездесетогодишња жена, која се удала за човека од тридесет година, то је необична помисао, да се човек тешко може упустити у размишљање таковог абнормитета. Њен муж и она правили су утисак два нежна пријатеља, која се искрено љубе, који имају исти укус и исте интересе, од којих се млади старијем необично диве. (...) Може ли страсно обожавање дара једне жене испунити љубав једног човека и накнадити му земаљску љубав? (*Женски свети*, 9/1896: 132).

Дакле, суштинска драма (или трагедија) женског ослобођења јесте у располућености између „земаљске љубави” и потребе за самоостварењем. На том трагу размишља и Даница Бандић у чланку „Разговор с музом (Једно ћеретање)”, објављеном у алманаху *Српкиња: њезин живој и рад, њезин културни развипаак и њезина народна умјетност до данас* (1913), у коме ауторка евоцира судбину песникиње Милице Стојадиновић Српкиње, која у алманаху *Српкиња* фигурира као емблем женске еманципације у служби народног просвећивања и националног ослобођења. Даница Бандић обраћа се *свирејој Музи*, као инстанци која женама укида приступ „земаљској љубави”:

Ах, Madame, не знам да ли да се радујем или да жалим што сићосте с Олимпа. Ја видим сада само такву сенку, која лута, лута – и не може да нађе мира. Видим потамнеле оне чарне очи и у њима са грозом, са болом, гледам мртву једну душу. Ја волим ту планинску ружу – ту српску песникињу. Ја волим, јаштујем њену сен – али помисао на разорен један живот испуњава ми душу тугом. Ви сте, Madame, свирепа према онима, које даривате. Не – не треба ми ваше златно перо! Збогом, Madame! Све ми се чини, да се нећемо скорим видети (Бандић 1913: 84).

Даница Бандић је у алманаху *Српкиња* поменута у „инвентарском прегледу” заслужних жена међу приповедачицама, где се каже да се она „може највише поносити дечијом књигом”, при чему се издваја *Тетика Данина књића* (1908). Реч је о збирци кратких прича, а свака од њих („Буба мара”, „Златно влаће”, „Босиљак”, „Прича о рањенојласти”, „Наша сапутница”, „Врабац”, „Морсковача”, „Браца”) има за циљ *йоучавање о врлини*. Тако, на пример, у причи „Босиљак” одвија се дијалог између девојчице и њене баке о значају ове биљке у српским обичајима. Но босиљак је истовремено и реминисценција на бакину другарицу из детињства Босиљку, која ју је научила да не просуђује људе по спољашњости и да не буде ташта. Исти поступак Бандић користи и у збирци

етиолошких приповести *Пуна кола ѝрича* (1927) и новели *Тера баба козлиће: чудновати доживљаји Звездана Свезнана из равної Банайа* (1923)⁴, која такође има етиолошки карактер – помоћу фантастичних мотива и заплета објашњава се настанак природних појава. Парадоксални статус ове у своје време афирмиране и цењене књижевнице, о чему сведочи и то што је прво издање књиге *Тера баба козлиће* илустровао Урош Предић (в. Томић 2014) очитује се у томе што је она очито настојала да помири еманципаторску жељу и потребу за освајањем књижевног гласа и ауторства са традиционалним светоназором, који се огледа, пре свега, у начину на који је *народно ѝредање*, што се односи на теме, мотиве, као и на форме наративизације, вођене најчешће „идеализаторским импулсом” (Шаранчић Чутура 2018: 7), уткано у њено књижевно дело. Снежана Шаранчић Чутура проницљиво примећује:

Ако је неопрезно тврдити да је Даница Бандић свесно истраживала модалитете додиривања, преплитања, укрштања фолклорног и наивног дискурса у дечјој књизи, није неопрезно тврдити да је то један од најважнијих исхода њене поетике. Уочавање директне, а чешће латентно присутне намене да дечје штиво буде облик памћења и преношења традицијске слике света може водити ка закључку да Даница Бандић (понекад) своди етнографску, фолклорну и усменопоетску грађу на део поучног фондуса за младе читаоце (Шаранчић Чутура 2018: 13).

Једна од најугицајнијих историчарки женске књижевности Илејн Шо-волтер (Elaine Showalter) сматра да је једна од кључних фаза у историји борбе за легитимитет ауторске позиције била она у којој су жене избегавале да се у својим књижевним текстовима баве друштвено и културно табуисаним темама. Она такође сматра да је тај бег не само од искушења властите полности, где као најупечатљивији пример истиче теорију Вирџиније Вулф о андрогинности стваралачког ума, него и од уважавања тоталитета искуствених разлика, када се мушко и женско искуство пореде, био једини начин да ауторке избегну репресију идеала „анђела домаћег огњишта” без изравне конфронтације с њим (Showalter 1972). Свирепа муза о којој Бандић пише у алманаху *Срѝкиња* представља утеловљење конфронтацијског потенцијала. Имајући то у виду, фасцинација Данице Бандић вредностима и естетиком коју народно предање посредује може се тумачити и као употреба традиције као релативно безбедног оквира, у коме се ауторка на, условно речено, нетрансгресиван начин легитимише као књижевница. Другу могућност, као одговор на бројне препреке с којима су се интелектуалке и књижевнице на прелазу векова суочавале, представља модел идеализовања женског заједништва, у чијем је средишту хришћанска реторика и митологија, која се ахисторијски примењује на све што се одређује као узорно и племенито. Отуда не чуди што се на жену у значењу идеал *женској* најчешће реферира као на „мироносицу” или „свећеницу”. Да је одушевљење према хришћанској реторици и симболици дубоко укоренењено у етичким и естетским

⁴ Недавно је у издању издавачке куће ПортаЛибрис изашло ново, заједничко издање ових прича, в. Бандић 2022. То је прво прештампавање дела Данице Бандић у протеклих 65 година.

предилекцијама ауторки, а не некритичком усвајању традицијских норми као владајуће идеологије, говори и то што се Марија Јамбришак, као истакнута фигура „покрета хрватског учитељства за народну, демократску школу и про-свјету с Иваном Филиповићем на челу” (Simić 1979: s. p), доследно залагала за секуларизацију школства, и то да се сестре милосрднице не запошљавају на место грађанских учитељица.

У двадесет и седмом писму својој ученици Јагода Трухелка истиче како Пенелопа, Андромаха, Касандра, Ифигенија и Мајка Јевросима оличавају исти идеал – „помирбени оплеменљиви елеменат у борби људских страсти” (Truhelka s. a: 319). Иако реторика о *женској врлини* и жени као „свећеници породичног огњишта” звучи недвосмислено конзервативно, субверзија традиционалних представа лежи у томе што тај етички идеал свој пуни израз постиже у креативној размени и синергији са другим женама. У том кључу Марија Јамбришак пише и о Сапфи, која „бијаше учитељица. (...) Из далеких крајева долажаху госпође у Митилену, да слушају Сапфине науке. Њезина кућа бијаше стециште најотменијих госпођа” (Jambrišak 1885: 9). Исти мотив Јамбришак варира и када у првој књизи *Знаменићих жена* пише о кнегињи Милицы и самостану Љубостињи, где „бијаше сакупљен цвијет госпођа србских, које буром косовском поражене и уцвиљене тражаху ту утјеху и мелем болим својим. Ту бијаше мјесто свим вјерним душама, које се могаху уловити, али не и понизити. Доиста, вјера је једино што човека подржава као човека” (Jambrišak 1884: 41). Може се рећи да је окретање традицији као извору имагинације, али и интелектуалног легитимитета у сврхе једног по дефиницији слободарског подухвата, као што је потрага ауторке за властитим стваралачким изразом, последица изложености противречној динамици еманципације жена на почетку прошлог века. То препознаје и Даринка Калић, када у *Женском свећу* пише: „Стари темељ женског образовања се руши, а нови још није назидан, с једне обале смо се отисли, а на другу нисмо стигли („Цељ женског образовања”, *Женски свећ*, 1/1904: 3).

Вез и огњиште као концептуалне метафоре

Ову растрзаност између прошлости и будућности уочила је и Милица Богдановић, која у чланку „О постању и развоју Женског лицеја у Загребу” у *Сјоменици* закључује – „И данас има врло глупих начина живота, али не више – у том је напредак – у име ’пристојности’ и ’морала’. Ако нам се, на примјер, не допада модерно распадање породице, ми ипак не вјерујемо да би се требало – све кад би могло – вратити у ’стара добра времена” (Bogdanović 1927: 40). Пишући о активизму Београдског женског друштва и уредничкој политици његовог гласила, часописа *Домашница*, историчарка Јасмина Милановић скреће пажњу на то да је, уместо у категоријама традиционализма и конзервативизма, упутније говорити о *умерености* и тактичкој обазривости ових активисткиња у заговарању феминистичких идеја и еманципаторског делања међу женама (Милановић 2020: 285). То је контекстуализација која омогућава поимање хришћанског система вредности и фолклора у делу Јагоде Трухелке, Данице Бандић и Марије

Јамбришак као нечег комплекснијег од оквира који обезбеђује „генолошки пак-т”⁵, према коме су одређени жанрови дуго схватани као иманентно *женски*, па је ауторство у тим формама чешће представљало потврду неголи субверзију додељене полне улоге (Milinković 2021: 460). Анализирајући улогу поделе жанрова на *женске* и *мушке* у женској прози између два рата, Јелена Милинковић фокусира се примарно на исповедне жанрове, али се стереотипи који су пратили ту врсту књижевности могу применити и на књижевност за децу и младе. Одредница која у овом случају потврђује *генолошки пакт* јесте сентименталност, како је то на примеру Трухелкиног романа *Пиња и њиња: њовијесџ из њрошлих дана* (1923) показала Снежана Шаранчић Чутура (Šarančić Čutura 2018). Хришћанско-фолклорни оквир у делу Данице Бандић, Марије Јамбришак и Јагоде Трухелке фигурира и као позадина из које се *вез* и *домаће ођњишџе* издвајају као концептуалне метафоре нове друштвено-просветне улоге жене као учитељице и модела ауторства који из те улоге произилази. Даље, анализа значењске слојевитости ових појмова, и начина на који су они уграђени у имагинирање ауторства и реторички инвентар све три учитељице-књижевнице указује на то да њихова приврженост жанровима књижевности за децу и младе, с наглашеним педагошким амбицијама, нису само или искључиво водени жиг њихове професије, због чега „њиховим текстовима доминира дјечја књижевност као омиљени жанр учитељског писма” (Batičić 2008: 210). Наиме, литерарни опус Марије Јамбришак (изван периодике) садржи, поред већ помињане збирке портрета *Знаменишџе жене* у три тома, високо стилизован естетичко-педагошки спис – *О њрисџојном владању у свим живојним њриликама: руковођ за ођђење у друшџиву, у обџијељи и у јавном живоју* (1896). Дела Данице Бандић, почевши од прве збирке приповедака *Љубичице: дарак доброј деци од џејџка Даринке и џејџка Дане*, написане у коауторству са Даринком Буљом, осим више збирки дидактичко-етиолошких приповести за децу, садрже и два романа – *Зачарани шејџи* (1925) и *Вилин дар: њрича из сџарих времена* (1927) – за које Снежана Шаранчић Чутура сматра да представљају „тачке на романескном путу српске дечје књижевности, и то на његовој најзасенченијој траси” (Шаранчић Чутура 2018: 17). Такође, поред драме *Еманџијована: шаљива иђра у једном чину*, Д. Бандић објавила је и два кратка драмска комада за децу *Прави њушџ – чаробна иђра у једном чину* и *Девојка са злајним рукама – драмска бајка у два дела*, које су обједињене у издању Главног одбора подмлатка Црвеног крста (1934). Иако је њихова естетска вредност заиста упитна, јер се садржај из народних прича – изгубљена деца која траже мајку и цар који жели да се ожени највреднијом девојком у свом царству, па била она и плебејског порекла – стилизован на, за савремено поимање, застарео и архаичан начин, *Девојка са злајним рукама* може се, управо због метафорике *веза*, читати као супстрат ауторкине концептуализације женског ауторства. *Вез* „мајкине старамажке” функционише као лајтмотив који уводи бајку о цару који је желео да се ожени девојком златних руку, где се и Сунчева мајка одевена у бело платно са *злајним везом* спушта на земљу. У бајци унутар драме *злајне руке*, као

⁵ Овај термин уводи Магдалена Кох како би истовремено означила и опојмила како поетичке одлике књижевног опуса српских модернистичкиња, тако и специфичну стратегију стицања ауторства.

симбол домаће радиности, али и „женске самозатаје и пожртвованости” (М.Ј. „Ženski život”, *Na domaćem ognjištu*, 2/1900: 29–31)⁶, и дословно светлуцају, па ће по томе цар препознати своју будућу супругу. Ауторка након срећног разрешења на позорницу враћа сцену коју чине мајка Зорка и њене две ћерке Олга и Босиљка. Једна од њих, Олга, изговара: „Лепа је наука, леп је напредак, али има нешто у нама што нас хиљадама нити везује за нашу лепу прошлост”. На самом крају, на Олгино реторичко питање „Зар не осећате златну нит?”, Зорка такође реторички одговара „Да и ми добијемо златне руке, је ли?”, на шта Босиљка додаје – „Но ти их никада нећеш добити, твоји прсти су увек умрљани мастилом” (Бандић 1934: 43–46). У овом случају, дакле, јасно је назначена напетост између ткања, као симбола традиције, и пера, као метонимије женске еманципације, коју у свом писању Даница Бандић очито до краја није успела да помири. Имајући у виду да у делу *Српски народни вез* и Јелица Беловић Бернациковски, једна од уредница алманаха *Српкиња*, вез користи, како је то приметила Жарка Свирчев, као метафору за „концептуално осмишљавање женског ауторства”, односно као „стратешки осмишљено присвајање позиције женског ауторства”, чији је учинак његова афирмација са феминистичке и еманципаторске тачке гледишта (Свирчев 2017: 4), јасно је да ова врста противречног и тензичног односа између еманципације и традиције, какву налазимо у делу Данице Бандић није била једина, па чак нужно ни доминантна тактика присвајања ауторског легитимитета за жене. О томе говори и случај Јагоде Трухелке, чије је дело, у поређењу са Маријом Јамбришак и Даницом Бандић, жанровски најразноврсније. Њен опус обухвата распон од романа за младе као што су *Тујомила*, *Наша дјеца*, *Plain air*, преко љубавног романа *Војача*, о плебејској жени која постаје босанска краљица, а затим бива отерана са двора (1899), обимне збирке приповедака за децу *Златни даници: истина и ѝрича: слике из дјечјеј свијетла* (1918), до писама *У царству душе*⁷, која је по жанровском карактеру ближа естетичкој расправи него роману, и романа *Пијо и ѝија*. У њему Трухелка радикално ресемантизује метафору веза који „више не остаје у знаку прозирне тенденције приповиједања о женском одгоју и марљивости. Уметничка функционалност тога сегмента заправо је у томе што женском усамљеништву даје повезницу са архајском и сакралном димензијом у којој вез јест облик симболичког испуњења” (Šarančić Čutura 2018: 307). У вези

⁶ У питању је чланак у коме Марија Јамбришак, потписана само иницијалима, говори о доброти и жртвовању за друге као *женским* особинама које су истовремено суштина човечности.

⁷ Јагода Трухелка јесте ушла у канон хрватске књижевности за децу, а њеном делу посвећени су и скуп и зборник радова *Мишкови и лејенде: зборник радова знанственој скупи Златни даници*, чији су издавачи Магица хрватска, Филозофски факултет у Загребу и Свеучилиште Јосипа Јурја Штросмајера у Сијеку, родном граду ове књижевнице. Ипак, њен опус неретко је интерпретиран искључиво као опус „због својих кршћанских и домољубних увјерења непошудне ауторке у контексту лектире у вријеме Социјалистичке Федеративне Републике Југославије” (Fosić 2018: 75), односно њено дело тумачило се, пре свега, у функцији „посткомунистичке” матрице. Снежана Шаранчић Чутура, која је писала како о статусу Данице Бандић у историји српске књижевности, тако и о статусу Јагоде Трухелке у историји хрватске књижевности, показује да је по среди маргинализација читавог једног тока (дечје и женске) књижевности, који се ослања на сентименталне и идеализаторске кодове, где поред маргинализације жена и идеолошке дисквалификације, што се односи на период СФРЈ, и ови ужестетски разлози играју битну улогу.

са метафорама ткања и плетења, тумачећи текст *У царствију душе*, Славица Јакобовић Фрибец примећује:

Покушат ћу описати снагу тог субверзивног пријеноса. Роман се темељи на историјској чињеници да је Јагода Трухелка, као ауторица романа, била негдашња Магдаленина ученица, сама постала учитељицом, а у међувремену обје су се приватно дописивале као пријатељице. У том је опису присутно неколико женских идентитета и више релација: ауторица/писатељица/ пријатељица; учитељица/ученица и дјевојчица/дјевојка/ одрасла жена. И Јагода и Магдалена историјски пролазе кроз све идентитете, али заузимају различите позиције у динамици својих (приватних и професионалних) односа. Међутим, у роману сви се ти елементи (идентитети и релације јавно/приватно) умрежују као квалитативно нова пројекција (фикција, конструкција, умјетничка транспозиција) њихова заједничка искуства: обје плету, пишући и поучавајући генеалошки вијенац, преносећи га даље (Jakobović Fribec 2007: 90).

Огњиште је такође означитељ традицијских оквира, који Марија Јамбришак и Јагода Трухелка преозначавају тако да симболизује нове хоризонте који се пружају пред женама на прелазу из 19. у 20. век. Његову добро познату, самоочигледну симболику илуструје и чланак „Напредни век”, један од програмских текстова *Женској свети*, у коме се, готово деценију пре него што ће се у чланку „Цељ женског образовања” Даринка Калић заложити за то да жене у професионалном ангажману не траже само економску сигурност него и лично испуњење, позив, још увек инсистира на чврстој подели између јавне и приватне сфере као мушке и женске. Та је подела посредована симболима бојног копча и преслице, а *домаће ојњишће* „било је заштићено од уплива спољашњег света”, што се третира као идеал (1/1897: 1). Марија Јамбришак у „Предговору” *Знаменићих жена*, где експлицитно каже да је намера текста да понуди узор „хрватској женској младежи”, истиче – „О броју добрих жена и о правој матерњој љубави зависи срећа или несрећа човјечанства (...) Љубав чиста, несебична узвисује жену до генија сиромаштва, чини ју свећеницом човјечанства” (Jambrišak 1884: 6). Но материнство као синоним и за дословни и за фигуративни креативни потенцијал уздигнуто је на ниво истовремено *универзалној* (односи се на све жене и представља дар човјечанству) и *дисциплинивној* (у односу на мушкарце) женског принципа употребљено је, парадоксално, тако да *ојрвада* и легитимише „уседелеце”, жене изван брачне/сексуалне релације према мушкарцу:

Није свакој жени суђено да буде супругом и мајком, али се она може и другим начином одужит човјечанству и народу свому. Па су се жене и доиста овјековечиле као владарице, учитељице, домољубке, политичарке, умјетнице, списатељице и као мученице светога освједочења свога. Жена, ма био јој који дјелокруг, способна је за велике жртве, јер може прегурати више но итко (Jambrišak 1884: 7).

Трухелка пак заострава ову слободарску аргументацију у прилог женске аутономије. Она не доводи у питање да је *звање мајтеринштва* вокација (такође Трухелкиним речима – жена је „свећеница породичног огњишта”) у којој жена може досегнути до „најљепшега савршенства све врлине ума и срца”, али тај

идеал нипошто не ограничава на делокруг *домаћеї оїњишїи*, додајући – „Али је истина и то, да ће бити вазда велик број жена, које било с којих му драго разлога – а ти разлози могу бити и унутрашњи, основани на посебној диспозицији душе – не стигну то своје природно звање”. „Зар да ове жене уза све природјена својства и дарове духа и ума беспослено трате свој вијек гладујући душевно?“, директна је Јагода Трухелка (Truhelka s. a: 323). То што су књижевнице-учитељице, попут Данице Бандић, Марије Јамбришак и Јагоде Трухелке, материнство сматрале централним жениним позивом, из чега, а не *уїркос чему* произилази и њено право и легитимитет да се остварује и на другим пољима, како показују примери из периодике и из *Маїтеринске чиїианке*, била је широко распрострањена и прихваћена идеја тог времена. То, уосталом, кореспондира са чињеницом да и за многе америчке и европске феминисткиње тога доба, попут Швеђанке Елен Кеј (Ellen Key)⁸, материнство представља ракурс из ког се анализира положај жена (Offen 1988: 124). Историчарка Карен Офен (Karen Offen) именовала је две основне традиције у историји феминистичких идеја, које она назива *релационим* и *индивидуалистичким* феминизмом. Она тврди да је у корену релационог феминизма однос мушкарца и жене као нехијерархијске заједнице, док су индивидуалистички аргументи, који предност дају правима особе и аутономији жене као људског бића, „служило циљу неудатих жена како би оправдале од породице независну егзистенцију у свету који дефинишу мушкарци” (Offen 1988: 137). Наизглед, у прилог ове типологије говоре и биографске чињенице, будући да Марија Јамбришак и Јагода Трухелка, за разлику од Данице Бандић, нису биле удате, нити су имале деце. Међутим, са Карен Офен полемисала је Елен Дибоа (Ellen DuBois), која је на примеру Елизабет Кеди Стентон (Elizabeth Cadey Stanton) показала да се у корену афирмације улоге жене као мајке налазила и ватрена одбрана жене као аутономне индивидуе (DuBois 1989). Другим речима, ситуација је дијалектичка: да би потврдила свој удео у универзално људском, у шта спада и присвајање ауторства, жена је прво морала потврдити себе као жену, тј. своје *їправо на разлику*. Отуда не чуди што је и у делу Данице Бандић повлашћени приповедни субјекат, који преноси највреднији, хуманистички садржај традиције најчешће релационо одређена жена – мајка, тетка, баба. У завршном писму *У царстїву душе* Јагода Трухелка је учење и поучавање о *женској врлини* овако сажела – „И најпослије, кад спознаш истину, колико мognеш, имај отворене очи за појаве живота, суди о њима тријезно и разборито, иди свијетом напријед, али остај своја. Доброта заиста највећа је мудрост. То би морала бити прва истина у програму женског питања” (Truhelka s. a: 331).

Закључак

Када се етичко-естетски системи, посредовани симболиком традиционалног женског одгоја, у делима Марије Јамбришак, Јагоде Трухелке и Данице Бандић пажљиво читају не само у контексту целокупног материјалног положаја и

⁸ Videti Maksimović 2021.

културне перцепције учитељица него и уз помоћ компаративне историје феминистичких идеја, постаје јасно да њихова оријентисаност на жанрове књижевности за децу и младе није примарно била последица пристајања на унапред дефинисану улогу жене, односно линија мањег отпора. С обзиром на то да је идеја о дистинктивним квалитетима жене као биолошке и симболичке мајке била уврежена и у феминистичком покрету тога времена, у сусрету са прегнућима као што су народно просвећивање и национално ослобођење, *Идејоидија женској* фигурирала је као трајекторија на којој су књижевнице себе, и можда још важније – и своје савременице и претходнице – потврђивале не само као субјекте спознаје него и као субјекте *преношења знања*. Оне су ту свеобухватну књижевну, културну и просветну мисију, речју, привилеговану трансмисијску улогу, разумевале као саставни и можда најплеменитији део властитог ауторства, а поучне жанрове као њен логични и естетски релевантан израз.

ИЗВОРИ

- Женски свет: ордан добродворних задруа Сркиња. Нови Сад, 1896–1910.
Na domaћem ognjištu: list za porodicu. Zagreb, 1900.
 Сркиња: њезин живој и рад, њезин културни развијак и њезина народна умјетност до данас. Ириг, 1913.

ЛИТЕРАТУРА

- Бандић, Даница. *Еманципована: шаљива грама у једном чину*. Нови Сад: Славија, 1923.
 Бандић, Даница. *Прави љути: чаробна игра у једном чину; Devojka sa zlatnim rukama: dramska bajka u dva dela i epilog*. Београд: Главни одбор Подмлатка Црвеног крста, 1934.
 Бандић, Даница. *Тера даба козлиће*. Београд: Порта/Либрис, 2022.
 Batinić, Ana. „Plemkinje duha. Marija Jambrišak – Jagoda Truhelka – Zdenka Marković”. *Nova croatica* 2. 2 (2008): 197–215.
 Bogdanović, Milica. „O postanju i razvitku ženskoga liceja u Zagrebu”. *Spomenica o osamdesetogodišnjici rođenja Marije Jambrišakove*. Zagreb: Odbor za gradnju Doma učiteljica, 1927. 39–46.
 Brlić, Mažuranić. „Rečenica, koja obuhvata svijet”. *Spomenica o osamdesetogodišnjici rođenja Marije Jambrišakove*. Zagreb: Odbor za gradnju Doma učiteljica, 1927. 35–39
 DuBois, Ellen. “Comment on Karen Offen’s ‘Defining Feminism: A Comparative Historical Approach’”. *Signs* 15. 1 (1989): 195–197.
 Jakobović Fribec, Slavica. „Feministička epistemologija objašnjena djevojčici. Ženski spoznajni subjekt u epistolarnom romanu Jagode Truhelke ‘U carstvu duše. Listovi svojoj učenici’ (Osijek, 1910.)”. *Filozofska istraživanja* 27. 1 (2007): 83–94.
 Jambrišak, Marija. *Znamenite žene iz priče i poviesti*. Zagreb: Nakladom Knjižare Mučnjak i Seftleben, 1884.
 ----- . Znamenite žene iz priče i poviesti. Zagreb: Nakladom Knjižare Mučnjak i Seftleben, 1885.
 ----- . Znamenite žene u povijesti i pričama. Zagreb: Tisak i naklada knjižare Lav. Hartmana, 1896.
 Maksimović, Bojana. „Recepcija ideja švedske feministkinje Elen Kej u časopisu *Ženski pokret* (1920–1938)”. *Женски њокрејт (1920–1938). Зборник рагова*. Ур. Јелена Милинковић и Жарка Свирчев. Београд: Институт за књижевност и уметност, 2021. 407–421.
 Marković, Zdenka. *Naš licej*. Zagreb: Ljuba Glaser, 1953.
 Милановић, Јасмина. *Женско друштво (1875–1942)*. Београд: Институт за савремену историју: Службени гласник, 2020.
 Milinković, Jelena. „Feministička književna kritika u *Ženskom pokretu*”. *Женски њокрејт (1920–1938). Зборник рагова*. Ур. Јелена Милинковић и Жарка Свирчев. Београд: Институт за књижевност и уметност, 2021. 457–481.
 Offen, Karen. “Defining Feminism: A Comparative Historical Approach”. *Signs* 14. 1 (1988): 119–157.
 Свирчев, Жарка. „Протоавангардни програм Јелице Беловић Бернадиковске”. *Књиженство, часопис за студије књижевности, рода и културе*. 7.1 (2017). <http://www.knjizenstvo.rs/sr/casopisi/2017/zenska-knjizevnost-i-kultura/protoavangardni-program-jelice-belovic-bernadzikovske>. 30. 4. 2022.
 Simić, Ksenija. *Marija Jambrišak: život i djelo*. Zagreb: Hrvatski školski muzej, 1979.
 Спасић, Јела и Петар М. Спасојевић. *Мајтеринска чистианка: за српске кћери и мајере*. Београд: Штампa Савића и Комп, 1905.
 Showalter, Elaine. “Killing the Angel in the House: The Autonomy of Women Writers”. *The Antioch Review* 32. 3 (1972): 339–353.
 Томић, Светлана. „Забораваљена књижевница Даница Бандић и забораваљени илустратор Урош Предић”. *Дейињство. Часопис о књижевности за децу* 40. 1 (2014): 98–105.
 Tomić, Svetlana. *Realizam i stvarnost: nova tumačenja proze srpskog realizma iz rodne perspektive*. Београд: Alfa univerzitet, fakultet za strane jezike, 2014.
 Truhelka, Jagoda. *U carstvu duše: listovi svojoj učenici*. Osijek: R. Bačić, s. a.

- , "Self-Narration of Serbian Female Teachers: From Isolated Village Women to the Metropolises' Intellectuals". *Serbian Studies: Journal of the North American Society for Serbian Studies* 30 (2019): 135–62.
- Fosić, Lucija. „Status djela Jagode Truhelke u socijalističkoj Jugoslaviji”. *Anali za povijest odgoja* 39/40. 15/16 (2018): 75–85.
- Hoksvort, Silija. *Glasovi u senci: žene i književnost u Srbiji i Bosni*. Prevela Aleksandra Đuričić. Beograd: Službeni glasnik, 2017.
- Шаранчић Чутура, Снежана. „Даница Бандић: фуснота, пасус или поглавље српске књижевности за децу? (Питања пре одговора)”. *Детинство. Часопис о књижевности за децу* 44. 4 (2018): 3–25.
- Šarančić Čutura, Snežana. „Refleksije uz Truhelkinu knjigu o ženi, ptici i kući od mašte: *Pipo i Pipa*”. *Libri & Liberi* 7. 2 (2018): 297–319.
- Vernić, Zdenko. „Uvod”. *Spomenica o osamdesetogodišnjici rođenja Marije Jambrišakove*. Zagreb: Odbor za gradnju Doma učiteljica, 1927: 3–5.

Jelena LALATOVIĆ
Institute for Literature and Art, Belgrade

**“THE SENTENCE THAT ENCAPSULATES THE WORLD” – THE
PEDAGOGY OF WOMANLINESS IN THE LITERARY WORKS OF
MARIJA JAMBRIŠAK, JAGODA TRUHELKA, AND DANICA BANDIĆ**

Summary

This paper analyzes how the position of a female teacher, as a vocational job, influenced the literary work of women writers who were both teachers and authors at the very beginning of the twentieth century in the Austro-Hungarian Empire. The research encompasses three cases: Marija Jambrisak and Jagoda Truhelka, as Croatian teachers/writers, and Danica Bandic of Serbian origin. The paper consists of four parts. The first part introduces the historical and cultural context in which these authors worked and endeavored to affirm themselves as *women authors*. The case of Croatian women's rights pioneer Marija Jambrisak challenges the paradigm of marginalization of women, due to the fact that her work was acclaimed by her fellow (both men and women) teachers as well as women writers for her life. The second part explains how Danica Bandic, Jagoda Truhelka, and Marija Jambrisak understood the very notion of tradition regarding religion and oral tradition. They conceptualized religious rhetoric and oral tradition as a repertoire of an example of proper womanliness and *female virtue*, which is to say that they used it to corroborate the case of emerging women writers. Additionally, the third part analyzes two crucial metaphors in the work of these authors which implies that they ascribed themselves to what historian Karen Offen labeled as *relational feminism*. However, having considered the arguments of Ellen DuBois, who criticized Offen's dichotomy of *individualistic* and *relational* feminisms, the following conclusion is being drawn: the case of Serbo-Croatian women writers mirrors the experience of many feminist authors at the beginning of the twentieth century – in order to confirm themselves as humans, they had had to confirm themselves as women, which means to exercise their right to difference. Along with that, they understood themselves not only as the subject of knowledge but also as the privileged transferors of knowledge based upon universal human values in the national tradition. Considering their role in the nation-building process as vital, they chose the genres of literature for children and youth not as the “path of least resistance” but as an appropriate discourse for their overall ideology of women's authorship.

Keywords: Marija Jambrisak, Jagoda Truhelka, Danica Bandic, women's movement, teachers' movement, literature for children and youth, the emancipation of women, national liberation

